

## *Історичні студії*

19. Соловйов О. М. Економічне становище Волині в роки Першої світової війни / О. М. Соловйов // Наук. вісн. ВДУ. Журнал Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки. Історія. –1997. – Вип. 2. – С. 35–39.
20. Соловйов О. М. Міста Волині у вирі фронтового життя Великої Європейської війни / О. М. Соловйов // Наук. вісн. Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки. Історичні науки. –2000. – № 1. – С. 112–117.
21. Чернихівський Г. Кременеччина від давнини до сучасності / Г. Чернихівський. – Кременець : Папірус, 1999. – 320 с.

**Гуцалюк І. Городское общественное управление Кременца на начальном этапе национально-демократических преобразований периода Украинской революции 1917–1921 гг.** Дана оцінка діяльності органів самоуправління г. Кременця – думи і управи – періода Українського Центрального Совету; определена их структура, юридический статус и компетенция, партийный и социальный состав; показаны пути решения неотложных общественно-политических, социально-экономических и разного рода революционных вопросов, возникавших в ходе их деятельности; очерчена нормативно-правовая база, которая обеспечивала жизнедеятельность городского общественного управления, проанализированы ее приспособленность к требованиям времени, а также восприятие жителями города работы кременецкого самоуправления в целом.

**Ключевые слова:** город, дума, управа, Кременец, Западная Волянь, Украинская революция.

**Gutsaliuk I. Kremenets Public Administration at the Initial Stage of the National Democratic Transformations during the Period of the Ukrainian Revolution 1917–1921.** The article assesses the activities of the self-government bodies of Kremenets – the council and the board – at the period of the Ukrainian Central Rada; their structure, legal status and competence, party and social structure have been defined; the ways of solving the pressing social and political, social and economic issues that have arisen in the course of their activities have been shown; the legal and regulatory basis providing the activity of the city public administration has been outlined; its adjustment to the requirements of that period as well as the perception of the Kremenets self administration by the city inhabitants on the whole has been analysed.

**Key words:** city, council, board, Kremenets, Western Volyn, Ukrainian revolution.

УДК 94(477.82-2)«1919/1939»:2-7

**Галина Малєончук –**  
*аспірант кафедри всесвітньої історії  
Східноєвропейського національного  
університету імені Лесі Українки*

### **Релігійне життя Луцька в 1919–1939 рр.**

Проаналізовано релігійне життя міста в міжвоєнний період. На основі архівних матеріалів охарактеризовано релігійні громади: юдейську, римо-католицьку, православну, інших християнських конфесій. Особливу увагу звернуто на загальні тенденції організації, розвитку та напрями діяльності кожної з релігійних громад.

**Ключові слова:** Друга Річ Посполита, Луцьк, віросповідання, релігійні громади, церква.

**Постановка наукової проблеми та її значення.** У міжвоєнний період Луцьк був поліконфесійним містом. На його церковно-релігійне життя впливала низка чинників, серед яких головними були входження Волині до складу Польської держави, що створило новий політичний, культурний і міжконфесійний клімат, та надання Луцьку статусу воєводського центру, що зумовило значні зміни кількості населення та його національного і конфесійного складу. Церковно-релігійна організація мешканців була однією із форм національно-культурної ідентичності й відігравала ключову роль у формуванні суспільно-політичних та світоглядних настроїв горожан. Відстеження змін та особливостей організації у кожній етноконфесійній громаді є важливим інструментом дослідження суспільно-політичних, міжнаціональних та освітньо-культурних процесів.

**Аналіз останніх публікацій із цієї проблеми.** Ця тематика не була належно висвітлена в науковій літературі, за винятком окремих її аспектів, що відображені в контексті загальних тенденцій релігійного життя міжвоєнної Волині. Відмітимо серед таких праць монографії В. Меджецького [24; 25], який описує деякі моменти життя юдеїв та католиків у Луцьку, та В. Шабаровського [22], що презентує особливості віросповідання караїмів. Українське церковне відродження стало предметом досліджень таких авторів, як В. Борщевич [1; 2] та М. Кучерепа [21]. Міжконфесійним відносинам на Волині в 1920–1930-х рр. присвятив один із розділів монографії Ю. Крамар [20].

**Мета** нашого дослідження – висвітлити релігійне життя Луцька в 1919–1939 рр. Відповідно до мети поставлено такі **завдання**: проаналізувати тенденції та характер розвитку різних етноконфесійних груп населення Луцька; висвітлити діяльність релігійних громад міста у вказаний період; простежити впливи польської влади в релігійній сфері.

**Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження.** Згідно з даними перепису населення Другої Речі Посполитої, у 1931 р. в Луцьку проживало 35 554 жителі. З них 17 366 (48,84 %) були юдеями, 10 669 (30 %) – римо-католиками, 6184 (17,4 %) – православними, 1009 (2,83 %) – протестантами, 106 (0,29 %) – християнами інших конфесій, 51 (0,14 %) – нехристиянами, 16 (0,04 %) – без визначеного віросповідання, про чотирьох жителів (0,01 %) дані відсутні [23, s. 27]. Загалом структура населення Волині за віросповіданнями була такою: майже 70 % православних, 16 % римо-католиків, 10 % юдеїв, 2,5 % протестантів, 0,5 % греко-католиків, 1 % християн інших конфесій [23, s. 21].

Отже, найчисленнішою релігійною громадою Луцька була юдейська. Характерні особливості її існування полягали у ретельному дотриманні традиційних для євреїв норм життя та високому рівні самоорганізації довкола Луцької єврейської релігійної гміни. Метою діяльності гміни було забезпечення релігійних потреб своїх членів, виховання єврейської молоді, забезпечення населення необхідними (кошерними) продуктами, управління майном, здійснення нагляду за діяльністю добродійних та релігійних організацій на своїй території, встановлення та стягнення податків із її членів [25, s. 175].

Ще одна важлива функція єврейської релігійної гміни – вибори рабина, який був духовним лідером та наставником єврейської громади і здійснював загальне керівництво юдейською общиною. Вибори рабинів проходили на основі таємного і прямого голосування всіх членів єврейської громади, які мали виборче право (чоловіки віком від 25 років). Кандидат повинен був володіти івритом та польською мовою, а в 1930-х рр. він ще й складав іспит із польської мови спеціальній державній комісії. Обраного рабина мав затвердити міністр віросповідань та народної освіти. Рабини здійснювали нагляд за релігійними інституціями, освітніми закладами, видавали дозволи на навчання релігії, здійснювали обряди шлюбів та розлучень. У дні єврейських і державних свят вони проводили молитви в головній синагозі міста. Свої функції виконували пожиттєво. У 1930-х рр. рабином юдейської релігійної гміни Луцька був З. Сорочкін [20, с. 309].

Доходи релігійної гміни склалися із грошових внесків її членів, різних оплат: за метрики, ритуальний забій худоби, цвинтарні послуги та з прибутків із діяльності єврейської лікарні, притулку для літніх людей. У 1931 р. доходи юдейської релігійної гміни в Луцьку становили 70 156,05 злотих [18, арк. 11].

Керівними органами цієї гміни були рада і правління. Уперше вибори до гміни відбулися в 1928 р. До ради увійшло 15 осіб. Її головою став підприємець К. Фрижберг. За соціальним складом члени ради належали до дрібновласницької верстви. Так, 10 із 15 членів гміни були пов'язані з ремісництвом, торгівлею, дрібною власністю. Зауважимо, що членство в раді гміни для багатьох єврейських підприємців мало й суто практичне значення, оскільки гміна, окрім релігійних функцій, вирішувала важливі господарські питання. Наприклад, у раді вирішували, кому передати підряд на ремонт сакральних об'єктів, яким способом і хто мав здійснювати закупівлю муки для випікання маці, кому надати право постачання кошерного м'яса. Ці питання ставали предметом гострих дискусій на засіданнях гмінної ради [20, с. 308].

Правління релігійної гміни обирали члени громади на чотирирічний термін. У 1936 р. до нього входили: К. Фрижберг, З. Цукернік, Л. Бергер, Ю. Житін, А. Шапіро, І. Айбіндер, В. Шнайдер, Д. Лендер, М. Графман, Х. Кришталко, М. Ваксман, С. Вібірт [4, арк. 4].

## *Історичні студії*

Луцька юдейська релігійна гміна мала у своєму розпорядженні приміщення гмінного управління, синагогу, цвинтар із земельною ділянкою, лікарню, дві дерев'яні та дві муровані будівлі, два охоронні пункти, притулок для осіб похилого віку, ритуальну лазню, чотири магазини. У 1936 р. її нерухомість оцінювалась у 188 500 злотих [4, арк. 10].

Луцьк посідав помітне місце в житті єврейської громади Волинського воєводства. У місті неодноразово проводилися з'їзди рабинів усіх воєводських юдейських гмін, під час яких обговорювалися різні питання життя громади. Один із них відбувся 5–6 вересня 1922 р. під головуванням луцького рабина Рапопорта. У ньому брало участь 11 рабинів із різних повітів. Серед питань, які розглядалися, – релігійне виховання та поведінка єврейської молоді. Відзначалися випадки порушення шабату, куріння та споживання некошерної їжі. Інші питання з'їзду стосувалися контролю над власниками м'ясних магазинів, що продавали кошерне м'ясо, та дотримання традицій у суботні дні. Для уникнення відхилень від традиційних норм поведінки було вирішено активізувати роботу зі створення курсів для молоді з п'ятигодинним вивченням релігії та тригодинними заняттями з єврейської мови. Планувалося також відкривати школи для дорослих [14, арк. 46–47].

На засадах дотримання релігійних та національних єврейських традицій у Луцьку діяли Центральна організація євреїв-ортодоксів у Польщі та Сіоністська єврейська релігійна організація ортодоксів у Польщі «Мізрахі» («Духовний центр») [19, арк. 11–4]. Єврейська громада друкувала власні періодичні видання. Так, у 1931 р. в Луцьку їх були три: «Волинська преса», «Нова газета» та «Волинь» [11, акр. 128].

Отож, релігійний чинник став основою самоорганізації та самоідентифікації єврейського населення. Водночас він був важливою формою реалізації національних ідей.

З відновленням Другої Речі Посполитої новий статус отримала і Римо-католицька церква. Польська влада намагалася інтенсифікувати державну асиміляцію, підтримуючи інтереси Католицької церкви, яка стала важливим інструментом інтеграції некатолицького населення в польський державний та політичний простір. Урядова політика в релігійній сфері передбачала розширення мережі римо-католицьких парафій, будівництво нових храмів та повернення тих, що свого часу були перетворені на православні, збільшення кількості римо-католиків, урегулювання міжконфесійних відносин [13, арк. 6–9]. Свої цілі Католицька церква втілювала через популяризацію обрядовості, місіонерську діяльність, створення громадських релігійних організацій, закладів освіти, поширення періодичних видань.

Чисельність римо-католиків Луцька стрімко зростала протягом усього міжвоєнного періоду. У 1921 р. їхня кількість сягала 3331 особи [34, s. 27], у 1931 р. – 10 669, у 1938 р. – 15 738 осіб [24, s. 149].

Структурно римо-католицька громада міста входила до складу Луцької дієцезії. Богослужіння відбувались в Луцькому кафедральному соборі та каплиці в передмісті Красне [8, арк. 13]. У міжвоєнний період луцька римо-католицька громада повернула собі три храми, що в XIX ст. були перетворені на православні. Це Тринітарський, Бернардинський та Бригітський костели [33, s. 9].

Помітним явищем у житті римо-католиків міста й Волині було проведення 30 серпня – 1 вересня 1927 р. в Луцьку синоду дієцезії [28]. Останній такий захід у Луцьку відбувався 1775 р. [28, s. 678]. Він являв собою зібрання місцевого католицького духовенства. Його ціллю зазвичай було встановлення правової основи функціонування римо-католицької церкви та вирішення різних питань, пов'язаних із її доктриною та організаційною діяльністю. На луцькому синоді обговорювали низку питань, зокрема: роль Католицької церкви в житті держави; звіт діяльності духовенства на Волині; особливості праці священика як наставника в громадському та приватному житті, виразника інтересів Польської держави; активізація поширення римо-католицьких принципів в економічній та соціальній сферах; створення різних організаційних релігійних осередків, таких як братства, товариства та гуртки; посилення роботи з молоддю. На синоді було затверджено статут дієцезії, що містив цілісну систему приписів для її діяльності [28, s. 645–673].

Поширенням римо-католицького віросповідання опікувалася не лише церква, а й різні громадські організації. З 1921 р. діяло Луцьке римо-католицьке товариство. Ціллю його була допомога бідним католикам у Луцьку та повіті. Для реалізації цієї мети товариство утримувало кухні для бідних, місця ночівлі, надавало матеріальну допомогу та безпроцентні кредити, забезпечувало вбогих одягом і паливом, надавало медичну допомогу та ліки, допомагало в пошуках роботи, оплачувало навчання

дітей родин, які того потребували, проводило лекції [3, арк. 5–8]. Благодійництвом займався і Терезіанський союз. Його члени також допомагали нужденним та утримували дитячий притулок [7, арк. 4].

Популяризації та поширенню римо-католицького віросповідання на Волині сприяла діяльність Луцької католицької семінарії. У 1926 р. її ректором був А. Ягловський, віце-ректором – К. Вожницький, прокуратором – Ф. Ягловський [26, s. 125].

У 1930-х рр. активізувала роботу «Католицька акція» – релігійна організація, що мала на меті перебудову суспільства на церковних засадах. Методами її роботи було створення освітніх інституцій, відкриття читалень і бібліотек, проведення релігійних навчальних курсів. У Луцьку її лідерами були А. Бишевська та М. Бжозовський [12, арк. 6]. 22 лютого 1932 р. у Луцьку було створено дієцезійний інститут «Католицької акції». В інституті проводили зібрання, лекції, академії. На початку січня 1933 р. в ньому відкрито громадську католицьку читальню та бібліотеку, що налічувала 825 книг. Там було чимало періодичних видань: газета «Варшавський кур'єр»; тижневики: «Католицьке життя», «Щотижнева газета», «Католицький порадижник», «Волинь», «Газета для жінок», «Польський щотижневик»; місячники: «Загальний огляд», «Католицький рух», «Фронт праці», «Об'єднання», «Світ». Читальня та бібліотека працювали щоденно від 17-ї до 19-ї години. Упродовж 1933 р. інститут видав шість брошур на релігійну тематику загальним накладом 13 тис. примірників [31, s. 109–112]. У серпні 1932 р. в Луцьку «Католицька акція» проводила навчальні курси для вільних слухачів, під час яких прочитано серію лекцій на релігійну тематику. Серед доповідачів були: М. Токажевський, який виступав із лекцією про необхідність поширення осередків «Католицької акції» на Волині; В. Левандович – про організаційні форми «Католицької акції»; Я.-С. Бархвич – про «Католицьку акцію» в період економічної кризи [30, s. 363–364].

8 листопада 1938 р. в Луцьку відкрили Інститут вищої релігійної культури, що зібрав 200 слухачів. Навчання в ньому було трирічним і безкоштовним. До навчальної програми входили такі курси: апологія католицької віри, історія філософії, католицька догматика, вивчення Старого та Нового Заповіту, порівняльне богослів'я, вступ до науки католицького права, соціологія католицизму, теорія та організація «Католицької акції» [32, s. 540].

Ще однією релігійною організацією міста було Луцьке дієцезійне братство християнської науки, діяльність якого охоплювала парафії дієцезії. Серед цілей його діяльності – пізнання католицького вчення, допомога церкві в навчанні святої віри та поширення цих знань серед усіх верств суспільства. Патроном братства вважався Фома Аквінський [29].

Римо-католицька громада Луцька друкувала кілька власних видань: «Луцький дієцезійний місячник» (його редактором був Я. Ших) [27], «Католицьке життя» як друкований орган Католицької акції та «Вісник Союзу польської молоді Луцької дієцезії» [11, арк. 128].

Прикладом активної діяльності польської влади для залучення більшої кількості православних до католицького віросповідання стало існування в Луцьку парафії Католицької церкви східнослов'янського обряду (неоунії), що налічувала близько 200 прихожан. Парафія розпоряджалася двома каплицями в місті [10, арк. 99 зв].

Міжконфесійна ситуація в Польщі ускладнювалась активним рухом за українізацію Православної церкви, що загалом суперечило польській національній політиці. Зазначимо, що в перші роки незалежності польська влада доволі толерантно ставилася до українського національно-церковного руху. Український дослідник Православної церкви в міжвоєнний період В. Борщевич вважає, що ліберальна позиція уряду щодо процесів національно-культурного відродження мала своє пояснення. Допускаючи обмежений розвиток українського церковного руху, влада «відвертала увагу українців від політичної боротьби, отримувала змогу контролювати проросійську верхівку Церкви та на конфесійному ґрунті тримати Волинь в ізоляції від більш національно свідомої, але греко-католицької Галичини» [1, с. 44].

Водночас польський уряд удавався до кроків, спрямованих на посилення свого впливу на Православну церкву в Польщі. За його ініціативи в 1922 р. видано «Тимчасові правила про ставлення уряду Речі Посполитої до Православної церкви в Польщі». Польська політика полягала у встановленні контролю над внутрішньоцерковним життям православного населення. Уряд залишав за собою право затвердження чи заміщення православного духовенства, кандидатури на вищі церковні посади мали погоджуватися з державними органами. Православні священники, що втратили польське громадянство

## *Історичні студії*

чи були запідозрені в незаконній діяльності, мали бути усунені церковною владою. Для відкриття нових парафій і філій потрібна була згода міністра віросповідань та народної освіти. Всі православні єпископи мали складати присягу на вірність державі. Державна влада взяла під контроль діяльність та утримання навчальних закладів, у яких здобували освіту кандидати на отримання духовного сану [20, с. 265].

Наприкінці 1935 р. у Варшаві створюється Комітет у справах національностей. На першому засіданні його члени заявили, що «православна церква повинна стати інструментом поширення польської культури на східних кресах, тому необхідно докладати всіляких зусиль до спольщення православ'я та припинення його українізації» [20, с. 277]. Ця установка у другій половині 1930-х рр. стала активно впроваджуватися в життя і призвела до трагічних ревіндикаційних акцій.

Одним з етапів українського церковного відродження став церковний з'їзд, що відбувся в Луцьку 5–6 червня 1927 р. Його скликав організаційний комітет, до складу якого входили: А. Річинський із Володимира, І. Власовський із Луцька, І. Бондарук із Жидичина Луцького повіту. На з'їзд прибули представники всіх повітів Волинського воєводства: Луцького – 110 осіб, Рівненського – 69, Дубенського – 97, Здолбунівського – 21, Кременецького – 25, Костопільського – 27, Ковельського – 61, Володимирського – 38, Горохівського – 11, Любомльського – три особи. Поліське воєводство представляло 18 делегатів, а Холмський повіт Люблінського воєводства – чотири. До участі долучилися представники громадських організацій (22 особи) та преси (36 осіб). Делегати з'їзду, окрім організаційних, розглядали питання: про загальний стан церковно-релігійного життя українського населення в Польщі; задоволення релігійних потреб православних українців у справі церковних богослужінь, поширення шкільної та позашкільної релігійної освіти, літургійних книг та релігійно-моральної преси, збільшення кількості священнослужителів, справи внутрішнього устрою та господарської діяльності православної церкви в Польщі [5, арк. 1–2].

Український православний з'їзд констатував «повне безладдя та занепад церковно-громадського життя православної церкви в Польщі як у внутрішньому укладі, так і в зовнішніх відносинах». Причина цього була визначена в ігноруванні засад соборності та в усуненні мирян від участі в церковних справах. Для розв'язання проблеми на з'їзді було визначено створити церковний комітет як виконавчий орган з'їзду, що складався б із представників усіх повітів. Комітет уповноважили представити церковній та світській владі всі постанови з'їзду, висловлені на ньому побажання, а також і надалі діяти в напрямі оздоровлення православного церковно-громадського життя [5, арк. 23].

Окрім того, в одній із постанов з'їзду вказувалося: «На всіх землях, де переважає українська людність, мовою православного богослужіння повинна бути тільки мова українська. Лише в окремих місцевостях, де знайдеться поважна кількість прихильників слов'янського богослужіння (особливо по містах з російською еміграцією та зросійщеним міщанством) належить призначити по одній церкві (не соборній) для відправи слов'янської, або відправляти слов'янською мовою ранні літургії».

У цій постанові з'їзду зазначалося і прагнення призначити на землях, де переважало українське населення, три єпископські кафедри на чолі з українцями. Наголошувалося на потребі реорганізувати духовні консисторії та повітові протоієрати, що були до цього «розсадниками обрусительства» [5, арк. 23]. Представники з'їзду вимагали негайної українізації внутрішнього діловодства Православної церкви [5, арк. 25]. Одним із рішень Українського православного з'їзду було встановлення нагляду за викладанням релігії в кожній школі з українськими дітьми українською мовою. Також вирішено оголосити конкурс на складання підручників із релігії українською. З'їзд постановив змінити скомпрометованих представників церкви відповідними для церковної діяльності особами [5, арк. 26].

З'їзд визнав цілковите занедбання церковною владою справи перекладу та видання Святого Письма й богослужбових книг, релігійно-моральної преси та літератури українською мовою, у той час як на російськомовні переклади витрачалися немалі кошти. Український православний з'їзд закликав зосередитися на збільшенні ролі мирян та нижчого духовенства в церковному житті та управлінні [5, арк. 28]. Одним із бажань представників з'їзду було негайне скликання церковного собору з виборних представників від повітів, братств, міст і парафій [5, арк. 29].

На з'їзді рішуче відкинуто «всі наклепи російської преси та російських політичних діячів – як світських, так і духовних – котрі явно роблять з церкви знаряддя російського імперіалізму, а в той же час силкуються скомпрометувати український церковний рух, як нібито рух політичний, і навіть підступно намагаються зв'язати його з більшовицькою пропагандою. З'їзд застерігав, що така нечесна і провокаційна робота неминуче поглибить антагонізм між російськими та українськими народами, а поскільки в цю роботу політичних російських організацій втягується православне духовенство, то тим самим у церкву вноситься елемент політичної та соціальної боротьби, яка загрожує самому існуванню церкви, коли у пастирстві нарід буде бачити тільки агента московської реакції і шовінізму» [5, арк. 25].

Український церковний з'їзд у Луцьку став важливою віхою дерусифікації Православної церкви в Польщі. Його рішення мали характер петиції до церковної влади. Однак навіть такий протест українців натрапив на рішучий осуд з боку православного єпископату, що у відповідь скликав у Почаєві з'їзд вищого духовенства та церковних старост на чолі з митрополитом Діонісієм, який категорично висловився за збереження чинного устрою та російського характеру церкви [20, с. 270].

Стосунки між єпископатом і діячами українського церковного руху досягли критичного рівня, що проявився в інциденті між митрополитом та парафіянами в Луцькому Свято-Троїцькому соборі. 20 червня 1927 р. під час літургії, яку очолював митрополит Діонісій, хор, незважаючи на заборону, почав співати українською мовою [20, с. 271].

У міжвоєнний період у Луцьку існували три православні парафії, що зосереджувалися у Свято-Троїцькому соборі, Покровській та Хрестовоздвиженській церквах [8, арк. 5]. У 1921 р. кількість православного населення Луцька становила 13 % (2692 особи) [34, s. 30], у 1931 р. – 17 % (6184 особи) [23, s. 27].

На обороні православної віри в Луцьку стояло Товариство імені митрополита Петра Могили, засноване 19 листопада 1931 р. [15, арк. 13]. До складу його управління входили: голова управи – інженер С. Тимошенко, його заступник П. Пашевський, секретар І. Власовський, скарбник М. Тележинський [17, арк. 9].

У 1920–1930-ті рр. в місті продовжувало діяльність луцьке Хрестовоздвиженське братство. Польська влада протягом 20-х років так і не затвердила його статуту. В 1929 р. до братства належало близько 100 осіб, що проживали переважно в Луцьку та повіті. До його управління входили: Є. Ясінський, К. Сорокін, І. Бондарук, В. Сидорук, Б. Білецький, Є. Туравський, П. Філіпчук, О. Лупікін, Ф. Романов, П. Пашевський. Братство мало у своєму розпорядженні Хрестовоздвиженську церкву, дві каплиці – Іверську та Параскеви, двоповерховий будинок, два будинки, де розміщувалася школа імені Королеви Ядвіги, та близько 6 га землі в Луцьку. Річний дохід братства становив близько 16 тис. злотих [6, арк. 4–5]. 30 липня 1935 р. новий статут братства легалізували, він являв собою компроміс українського православного духовенства та влади. Відповідно до статуту цілями діяльності братства були: пошкваллення релігійно-морального життя його членів та православних вірян; опіка над Хрестовоздвиженською церквою та її утримання; участь у богослужіннях; здійснення благодійної діяльності; поширення в суспільстві ідей християнської злагоди; зміцнення засад незалежності та соборності Православної церкви в Польщі [2, с. 105].

Релігійна палітра міжвоєнного Луцька була представлена і менш численними релігійними громадами. Серед них – лютеранська, яка в 1931 р. нараховувала 755 осіб [23, s. 27]. Протягом першої половини 1920-х рр. її представники оновили свою кірху. В 1927 р. поруч із нею споруджено пасторський будинок та одноповерхову будівлю школи [19, с. 165].

У Луцьку існувала закрыта релігійна громада караїмів, однією з п'яти у Польщі та Литві, в 1939 р. налічувала 60 осіб. У місті вона мала власний цвинтар та кенесу [22, с. 193]. Караїми ставилися до польської влади доволі прихильно, про що свідчить їх рішення добровільно оподаткувати себе на один рік для підтримки обороноздатності країни [22, с. 115]. У 1920–1930-х рр. простежувався розквіт караїмської культури, про що свідчить, зокрема, діяльність О. Мардковича, караїмського письменника та громадського діяча. Впродовж 1930–1939 рр. у власному видавництві в Луцьку він надрукував 16 книг, 11 із них – караїмською мовою. Видавався також альманах «Голос караїма» [22, с. 123].

Статус Луцька як воєводського центру сприяв поширенню діяльності в місті й різних громад, які в другій половині 1930-х рр. представляли основні течії протестантизму (див. табл. 1). Брак відомостей не дає змоги більш докладно схарактеризувати їхню діяльність. Можемо лише впевнено відзначити, що їхня кількість упродовж міжвоєнної доби швидко зростала.

Протестантські релігійні громади в Луцьку станом на 20 січня 1936 р.

№ з/п	Релігійні громади	Дата створення	Кількість віруючих	Керівництво
1.	Євангелісти-християни	3 січня 1928 р.	287	Георгій Бондарук
2.	Євангелісти-християни	28 грудня 1933 р.	62	Олексій Нечипорук
3.	Баптисти	28 вересня 1934 р.	50	Еміль Воланський
4.	Адвентисти сьомого дня	19 листопада 1935 р.	210	Ян Куляк

Джерело: [16, арк. 31].

Якщо в Луцьку офіційно в 1931 р. налічувалося лише 83 особи, що визначали себе протестантами за віросповіданням [23, с. 27], то у 1936 р. їх кількість сягнула 609 [16, арк. 31].

**Висновки й перспективи подальших досліджень.** Отже, у 1919–1939 рр. Луцьк був багатоконфесійним містом. У цей час більшу частину його населення складали юдеї, однак зростала кількість римо-католиків. Свою національно-культурну ідентичність релігійні громади міста розвивали через різні організаційні форми та напрями роботи. Місто стало осередком українського церковного відродження. Польська влада контролювала та впливала на діяльність кожної з релігійних груп.

Деякі аспекти дослідження можуть стати темами для наступного вивчення, зокрема діяльність протестантських релігійних груп міста в міжвоєнний період, співпраця польської влади з духовенством Луцька в 1919–1939 рр.

*Джерела та література*

1. Борщевич В. Українське церковне відродження на Волині (20–40-ві рр. ХХ-ст.) : монографія / В. Борщевич. – Луцьк : Ред.-вид. від. «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2000. – 254 с.
2. Борщевич В. Штрихи до історії Луцького Чеснохресного братства 20–30-х рр. ХХ ст. / В. Борщевич // Луцьке Хрестовоздвиженське братство: історія та відродження / авт. і упоряд. А. І. Бондарук. – Луцьк : ВМА «Герен», 2013. – С. 102–106.
3. Державний архів Волинської області, ф. 36, оп. 1, спр. 3, 9 арк.
4. Там само, оп. 13, спр. 443, 38 арк.
5. Там само, оп. 13а, спр. 238, 92 арк.
6. Там само, спр. 406, 9 арк.
7. Там само, спр. 574, 8 арк.
8. Там само, ф. 46, оп. 4, спр. 329, 54 арк.
9. Там само, оп. 9, спр. 159, 20 арк.
10. Там само, спр. 1853, 111 арк.
11. Там само, спр. 1895, 306 арк.
12. Там само, спр. 1999, 46 арк.
13. Там само, спр. 4634, 26 арк.
14. Там само, оп. 9а, спр. 5, 60 арк.
15. Там само, спр. 417, 38 арк.
16. Там само, спр. 502, 51 арк.
17. Там само, ф. 63, оп. 1, спр. 13, 15 арк.
18. Там само, ф. 286, оп. 1, спр. 46, 24 арк.
19. Костюк М. Пам'ятка протестантської архітектури старого Луцька (До 100-річчя Луцької євангелічно-лютеранської кірхи) / М. Костюк, Б. Колосок // Старий Луцьк : наук.-інформ. зб. – Луцьк, 2008. – Вип. 4. – С. 157–168.
20. Крамар Ю. В. Західна Волинь 1921–1939 рр.: національно-культурне та релігійне життя : монографія / Ю. В. Крамар. – Луцьк : Вежа-Друк, 2015. – 404 с.
21. Кучерепа М. Український православний церковний з'їзд у Луцьку (1927 р.) / М. Кучерепа // Минуле і сучасне Волині і Полісся: Луцька міська громада: історія, традиції, люди : матеріали ХХVI Волин. обл. наук.-іст.-краєзн. конф., присвяченої 16-й річниці Незалежності України, 510-й річниці надання м. Луцьку магдебурзького права і 390-й річниці створення Луцького православного братства, м. Луцьк, 9–10 листопада

- 2007 р. : наук. зб. / упоряд. Г. Бондаренко, А. Бондарчук, А. Силюк. – Луцьк : Волин. обл. т-во краєзнавців, 2007. – Вип. 26. – С. 97–101.
22. Шабаровський В. Караїми на Волині: штрихи до портрета загадкового народу / В. Шабаровський. – Луцьк : ПДВ «Твердиня», 2013. – 213 с.
  23. Drugi powszechny spis ludności z dn. 9. XII 1931 r. Mieszkania i gospodarstwa domowe. Ludność. Stosunki zawodowe. Województwo Wołyńskie. – Warszawa, 1938. – 361 s.
  24. Мędrzecki W. Inteligencja polska na Wołyniu w okresie międzywojennym / W. Мędrzecki. – Warszawa : Neriton, In-t Historii PAN, 2005. – 331 s.
  25. Мędrzecki W. Województwo Wołyńskie 1921–1939. Elementy przemian cywilizacyjnych, społecznych i politycznych / W. Мędrzecki. – Wrocław ; Warszawa ; Kraków ; Gdańsk : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wyd-wo PAN, 1988. – 203 s.
  26. Miesięcznik Diecezjalny Łucki. – 1926. – № 5.
  27. Ibid. – 1927. – № 5.
  28. Ibid. – 1927. – № 9.
  29. Ibid. – 1930. – № 6.
  30. Ibid. – 1932. – № 8–9.
  31. Ibid. – 1934. – № 3.
  32. Ibid. – 1938. – № 11–12.
  33. Monografia stosunków wyznaniowych w województwie Wołyńskim. – Łuck, 1936. – 152 s.
  34. Pierwszy powszechny spis Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 30 września 1921 roku. Mieszkania. Ludność. Stosunki zawodowe. Województwo Wołyńskie. – Warszawa, 1926. – 244 s.

**Малеончук Г. Религиозная жизнь Луцка в 1919–1939 гг.** Проанализирована религиозная жизнь Луцка в 1919–1939 гг. На основе архивных материалов охарактеризованы религиозные общины города в межвоенный период: иудейская, римско-католическая, православная, других групп христиан. Исследована деятельность различных религиозных организаций: Луцкой еврейской религиозной гмины, общественных объединений «Католической акции», Луцкого римско-католического общества, Общества имени митрополита Петра Могилы, Луцкого Крестовоздвиженского братства). Особое внимание автора обращено на украинский церковный съезд, который состоялся в 1927 г. в Луцке и стал одним из этапов возрождения Украинской православной церкви. В исследовании освещена роль польской власти в развитии религиозной жизни города: увеличение численности населения католического вероисповедания, контроль над деятельностью других религиозных приходов Луцка.

**Ключевые слова:** Вторая Речь Посполита, Луцк, вероисповедания, религиозная община, церковь.

**Maleonczuk G. Religious Life of Lutsk in 1919–1939.** The article analyzes the religious life of Lutsk in 1919–1939. Based on archival materials is given characteristic of religious communities in the interwar period: Jewish, Roman Catholic, Orthodox and other Christian groups. Investigates the activities of various religious organizations: Lutsk Jewish religious gmina, community organizations (Catholic action, Lutsk Roman Catholic Society, Petro Mohyla Friends of Education of the Orthodox traditions and defense of the Orthodox faith, Lutsk Holy Cross Brotherhood). Particular attention is drawn to the Ukrainian Church Congress that took place in 1927 in Lutsk and has become one of the stages of revival of the Ukrainian Orthodox Church. The research highlights the role of the Polish government in the development of the religious life of the city: population growth of the Catholic religion, control of other religious congregations of Lutsk.

**Key words:** Second Commonwealth, Lutsk, religion, religious community, church.